

42. Śliwerski B. Efekty wychowania w szkołach waldorfskich w Polsce. 2016. URL: <https://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2016/>.

43. Wybrane problemy edukacji przedszkolnej we współczesnym świecie: monografia wieloautorska. Redakcja naukowa Klim-Klimaszewska A., Scholtzova I. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe, Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego Stowarzyszenie (IKRiBL), 2020. 593 s. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Wspczesneideewedukacjiprzedzkolnejiwczesnoszkolnej.pdf>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ ТА ТВОРІВ ЮЛУША СЛОВАЦЬКОГО)

Островська Галина

Законами України «Про освіту», Національною стратегією розвитку освіти в Україні та Концепцією Нової Української школи задекларовано формування системи цінностей у здобувачів базової середньої освіти. Реформування сучасної шкільної освіти спрямовано на впровадження компетентнісного підходу та формування ціннісного ставлення, ціннісної свідомості, ціннісної поведінки учня, тобто реалізацію основних завдань педагогічної аксіології. Сьогодні в умовах російської агресії як ніколи на часі питання національних цінностей і ціннісного виховання шкільної молоді. Під час війни можемо говорити про особливе прочитання художньої літератури читачем – на фоні смертей та руйнацій особливо загострилось сприйняття «болючих» тем (життя, його сенсу, рідної землі, рідного дому, дружби, кохання, життєвого вибору тощо), відбулась переоцінка цінностей (життя, патріотизм, родина, час набули особистісного смислу), юні читачі за кілька місяців війни подорослішали років на десять... Розвиток творчого і критичного читача – одне з завдань сучасної шкільної літературної освіти. І письменник, і читач мають власну ціннісну систему сприйняття світу і себе – смисложиттєві цінності, що визначають сфери їхньої самореалізації. Впродовж життя людина щоденно здійснює ціннісний вибір [9, с. 55–67]. Для повноцінного літературного розвитку та критичного мислення здобувачів базової середньої освіти важливе значення мають базові знання про цінності та вміння їх виявляти у житті та творах письменників. Ціннісне вивчення творчої спадщини письменника без

аналізу його життєпису може дати неповну, а подекуди викривлену картину цінностей особистості (нерідко людина вважає природу, здоров'я чи кохання важливими у своєму житті і водночас не цінує і не береже їх, бажає чогось і нічого для цього не робить або отримавши бажане розуміє, що прагнула зовсім іншого). Сучасні педагоги також не аналізують цінності власного життя, у вивченні творчості письменника звертаються до готових розробок, не навчають учнів виявляти цінності та систематизувати їх. Ціннісний підхід до аналізу життя митця та художнього твору не впроваджується ні у шкільній практиці, ні у підготовці майбутніх учителів-філологів. Отже, проблема ціннісної спрямованості вивчення творів письменника є актуальною і потребує конструктивного вирішення.

Аксіологія, як філософське вчення про цінності, визначає ціннісну сутність життя людини та її діяльності. Цінності як категорії досліджуються у науці як основоположне суспільного або особистісного життя, як елемент компетентності (сучасного підходу в освіті). Життя та мир – найбільші цінності буття. Цінності бувають вічними і тимчасовими, матеріальними і духовними, загальнолюдськими і національними, професійними і особистими. Кожна епоха і культура породжують свою ціннісну систему.

З давніх часів філософи приділяли увагу ціннісній складовій виховання людини (праці Аристотеля, Платона, Г.В.Ф. Гегеля, Б. Спінози, Ф. Бекона, М. Бубера, Ж.-П. Сартра, А. Швейцера та ін.), її теоретичному обґрунтуванню. Науковці розглянули питання класифікації та функціонування цінностей в аксіосфері людини (В. Віндельбанд, Е. Гуссерль, Дж. Дьюї, І. Кант, Дж. Мур, Ф. Ніцше, Г. Риккерт, Е. Фромм, М. Хайдеггер та інші). До проблеми цінностей у розвитку особистості у своїх працях звертались А. Маслоу, В. Огнев'юк, С. Рубінштейн, В. Сластьонін, І. Зязюн та інші (засади освіти з позиції теорії цінностей, її завдання, основні функції). Цінності – складова моральності свідомості, соціального вибору, основа мотивації, щоденної діяльності (орієнтири, критерії, цілі, способи, засоби, результати). Аксіосфера людини як система внутрішньої регуляції її діяльності і ціннісної взаємодії з світом включає знання, життєвий досвід, особисті ціннісні орієнтири, спосіб життя (відкритість або замкнутість, байдужість до всіх або милосердя, прагнення власної або суспільної користі тощо), рівень осягнення нею основних моральних категорій (відповідності думок, слів і вчинків нормам моралі). Цінності як основоположне в особистості (світоглядні переконання, прагнення, мета, засоби) виявляються у діяльності

(мовленнєвій, вчинковій) [8]. Цінності мають особистісні прояви. Аксіосфера людини – динамічна система, яка має тісний зв'язок з її буттям, пізнавальною діяльністю, вчинками, волею, свідомістю, емоційними переживаннями, судженнями, творчістю. Тому сучасний освітній процес має розглядатися як система цінностей, а твори письменників доцільно аналізувати з позиції їх співвіднесення з світоглядними цінностями та вчинками автора.

У філософії та соціології життя людини і її світогляд розглядаються як належність до багатьох, набуття нею соціально значимого досвіду (тобто в межах колективного), то у психології, педагогіці та методиці викладання літератури увагу зосереджено на індивідуальному – конкретна особистість, одна з багатьох. Значимість ціннісних орієнтирів у вивченні літератури та професійній діяльності педагога підкреслюють у своїх працях М. Васильєва, Л. Мірошниченко, Л. Ніколенко, Г. Токмань, Г. Островська, Б. Шалагінов та інші [16, с. 165–166; 2, с. 20]. Важливість виявлення цінностей особистості письменника та їхнього втілення у творчості митця, вміння встановлювати логічні зв'язки між окремими фактами біографії однією з перших у методиці вивчення зарубіжної літератури підкреслила Л. Мірошниченко. У підготовці студентів науковиця звернула увагу на відмінності у позиції письменника у творах, написаних у різні часи, суперечності в поглядах і творчості митця («світогляд людини формується впродовж життя, а отже – змінюється») [14, с. 366]. Особливості екзистенційного викладання життєпису описала Г. Токмань – ознайомити учнів з рисами особистості та долею митця, зрозуміти особливості його творчого доробку (жанрові, тематичні, ідейні); виявити його стосунки з різними людьми й із суспільством у цілому; ... відчувати болі й радощі письменника як людини, ... зацікавитися творчістю цієї непересічної постаті: «Як він ішов по життю? Який зробив вибір? Чи виявив своє неповторне «Я» серед людей? Чи знівелював його у натовпі? Чи пішов у «внутрішню еміграцію», відкриваючись лише перед аркушем паперу?» [29, с. 120]. Ціннісний підхід до вивчення біографії письменника та його твору, побудови аксіосфери уроку детально окреслено у дослідженнях Г. Островської [18; 19; 20 та ін.]. Письменник виступає «системотворчим фактором» і твору, і уроку літератури. Отож проблема ціннісного підходу до вивчення особистості та її творчості не є новою і є у фокусі дослідження вчених різних галузей наук.

Мета розділу монографії – окреслити сутність ціннісного підходу до вивчення життя та творів письменника (на прикладі вивчення творів Ю. Словацького). Визначена мета досягається шляхом розв'язання низки завдань: дослідження світоглядних цінностей Ю. Словацького, їх порівняння з цінностями у його творах, рекомендації з організації ціннісного вивчення творів письменника на уроці. В основі дослідження використано біографічний метод, порівняльний аналіз, спостереження, методи логічної обробки тексту.

У формуванні національної та оціночної свідомості учнів, їхнього літературного розвитку важливу роль відіграють постать письменника (образ митця, спосіб повідомлення про нього), тип і форма заняття, активна та інтерактивна форми навчання, проблемні, дослідницькі та творчі завдання, ситуації морального вибору.

Юліуш Словацький – поет, прозаїк, драматург, символ єдності українського та польського народів. Твори Юліуша Словацького містять надзвичайний потенціал щодо формування ціннісного ставлення учнів до родини і Батьківщини, розвитку пізнавального інтересу до літератури як мистецтва слова, критичного мислення, навчання дослідницької діяльності, творчості. В умовах децентралізації та академічної свободи вчителя твори представників «української школи» у польській літературі (Ю. Словацький, А. Мальчевський, Ю. Залеський, М. Грабовський, М. Чайковський, Ю. Крашевський та інші) можуть бути запропоновані учням до вивчення на уроках літератури, зокрема і на позакласне читання. Важливе завдання учителя літератури – оживити образ письменника, привабити його особистістю і творами, емоційно наблизити до учня.

Компетентнісний підхід реалізуємо через діяльнісний. Орієнтиром для педагога виступає емоційно-ціннісна складова компетентності, яка допоможе уникнути формалізму і декларативності у навчанні.

Головний принцип ціннісного вивчення творчості письменника – спрямованість на розуміння цінності людини та її життя. Компетентнісні завдання мають бути спрямовані на виявлення взаємозв'язку особистості та суспільства, мислення і мовлення, світогляду письменника і його вчинків, творчості. Виконання таких завдань передбачатиме інтеграцію знань про особистість та систему цінностей (епохи, нації, держави, освіти, мистецтва художнього слова, учителя і уроку літератури), творчість – інтерпретаційність, модальність, варіативність педагогічних рішень [18, с. 96]. Наприклад, порівняти цінності своєї родини та сім'ї Словацьких, життєві поради

своєї матері і Ю. Словацького, порівняти власні цінності з цінностями поета тощо.

Ціннісний підхід можна реалізувати шляхом дослідження життєвих цінностей письменника. Біографія, як ключ до творчості, пояснює спосіб мислення митця, глибину його здатності бачити сутність речей і явищ. Виявити світоглядні цінності письменника допоможуть вислови-цитати митця про життя, його сенс, державу, свободу, працю, людей, природу.

Судження про цінності митця вибудовуємо на основі достовірних фактів життя або визначених самим автором життєвих пріоритетів, сенсу творчості, мотивів учинків.

Власні цінності Юліуш Словацький сформулював дуже чітко:

Не може недоля мене пригнобити,

Я маю дорогу второвану й гошу;

Дорога ця: жити — страждати — творити,

І так я роблю, більш зробити не можу.

(«Не може недоля мене пригнобити»).

Юному читачеві видається, що страждання Ю. Словацького це самоціль, проте цінності митця – це *життя, стійкість духу і творчість*. Опір (стійкість, воля) входить до тримірної моделі особистості (*свобода, воля, сенс*) як нерозривної цілісності фізичного, психологічного та духовного (В. Франкл). Аналіз кожного твору письменника має розглядатися як результат поєднання мислення, мовлення і творчості, як трикомпонентна смислоціннісна діяльність – суспільні цінності (представник свого класу, свідок-учасник суспільно-історичних подій, громадянин, патріот); загальнолюдські (етичні, естетичні) цінності, особистісні (світоглядні цінності та переконання, характер, самореалізація, ставлення до мови і культури тощо) [18, с. 138].

Ю. Словацького, як представника свого класу, його громадянську позицію, патріотизм формували цінності суспільства (суспільно-історична свідомість епохи, головні події, домінуюча система державотворення та вірування, видатні персоналії), освіти того часу, найближчого оточення, цінності виховання.

Освіченість, духовність і відповідальність батьків відіграють першочергову роль у формуванні особистості дитини, її світогляду, системи цінностей. Батько Юліуша Евзебіуш Словацький – викладач риторики та поезики Кременецького ліцею, автор кількох драматичних творів, перекладав польською мовою «Генріаду»

Вольтера. Від батька син запозичив шанобливе ставлення до слова (*цінність слова*). Мати С. Словацька – опора і підтримка сина у літературній творчості («десята муза»), мала добру освіту і глибоко знала літературу – сформувала в Юліуша потребу писати (*цінність літератури, творчості*). Атмосфера поваги, культури та віри з дитячих років заклали у світогляд майбутнього поета *цінність родини і віри в Бога*, які митець проніс через усе життя. Життєві цінності письменника добре проглядаються у його листах [24]. У цікавій формі материнських настанов автор сповідує головні *родинні цінності* у творі «Мати до сина» (Кременець, 1829 р.) – *батьківщина, рідні, дім, світ дитинства, батьки, здоров'я, Бог, честь*:

Сину! Ти йдеш тепер на життєві дороги,
Тебе там береги не буде в мене змоги;
Ти йдеш в чужі краї, покинувши родину,
Незнані там тобі серця й звичаї, сину!
Тепер тобі зоря присвітлює щаслива,
Надія на шляху, мов квітка, повна дива,
Але, як почуття остудить вік, по тому,
Як сам себе уздриш в просторі світовому,
Коли тебе, як лист між тлум чужий завіє,
Де почувань твоїх ніхто не зрозуміє, –
Тоді хоч думкою вертайсь на батьківщину,
Згадай свою рідню кохану і єдину,

Згадай той дім, де ти провів літа дитячі,
Згадай братів, сестер та ігрища хлоп'ячі,
Згадай свого отця, що тішитись на небі,
Що з храму вишнього стає тобі в потребі.
Чи твого спогаду не заслужила мати,
Що стільки змушена від всіх розлук страждати?!
Здоровий будь! Тяжка, тяжка життя дорога,
Йди! Візьми собі на добру поміч Бога,
Йди! І пам'ятай, що честь твоя для мене –
Це плата за моє життя трудне й стражденне!

Кременець, 1829 р.

Свідомість сприймає світ вибірково і схильна виділяти особистісно значимі події та миті дійсності в житті людини або етнічної спільноти [15, с. 13]. Ця вибіркковість особлива і для автора, і для читача. Аналізуючи систему цінностей письменника важливо не загубити його національні, релігійні та політичні переконання, адже вони в сукупності зі загальнолюдськими розкривають спосіб мислення та духовне ставлення до життя. Віра в Бога давала Юліушу Словацькому стійкість до випробувань, зміцнювала пошану до батьків і слова, підтримувала його на життєвому шляху в боротьбі за свободу Польщі і справедливність.

Цінності освіти і культури у світогляді Ю. Словацького були закладені батьками: *цінність читання і знання мов* (у родині читали й розмовляли кількома європейськими мовами); *культура* (митець

виховувався на кращих польських традиціях); *цінність знань, розуму, мистецтва слова* (зростав, споглядаючи батьків за книгами, спостерігав і слухав видатних людей – гостей і друзів родини – викладачів, письменників і поетів (Гадеуш Чацький, Гуго Коллонтай, Адам Міцкевич, Ян та Єнджей Снядецькі)). Ю. Словацький закінчив Віденський університет, здобув ґрунтовні знання з історії і філософії, естетики і фольклору, захоплювався грою на фортепіано, вивченням мов (*цінність історії, пізнання, особистісного розвитку*). Через глибоку мистецьку оцінку культурних надбань інших країн ці знання трансформувалися в переосмислення долі Польщі у творах «Подорожі», «Піраміда», «Пісня над Нілом» тощо. Ціннісне вивчення творчості Ю. Словацького розглядаємо як результат взаємодії історико-соціокультурного впливу та внутрішньої життєвої та творчої спрямованості його особистості.

Національна свідомість – «це свідомість ціннісна, яка тяжіє до художніх форм вираження» і внутрішньо споріднена зі свідомістю релігійною (О. Забужко) [7, с. 13]. На прикладі постаті письменника важливо донести до учнів думку бути патріотом, тобто «виховувати в собі перш за все громадські, політичні, державотворчі духовні вартості» [13]. Здобувачі освіти аналізують життєпис Ю. Словацького і розкривають особливості формування його особистості, становлення громадянської позиції.

Наскрізна тематика творів Ю. Словацького – незалежність Батьківщини. Учасник повстання у Варшаві (1830–1831 рр.), митець вірив і боровся за незалежну Польщу (*цінність держави*). Під час ознайомлення з патріотичними творами Юліуша Словацького («Ода вольності», «Відповіді на „Псалми майбутності”», «Вацлав») український учень-читач творчо підносить зміст прочитаного до образу рідної землі, її традицій і подумки вірить, що автор пише саме про Україну. І не випадково. Це не просто особистісне прочитання. Україна – друга Батьківщина поета, адже народився він у місті Кременець:

*Де котить Іква хвилі по долині,
Де пасма гір блакитніють під мроком,
А місто дзвонить над шумким потоком.
Де пахнуче конваліями поле
Біжить на скелі, під хати й стодоли,
Я лив з грудей своїх для свого краю...*

(«Якщо колись у тій моїй країні»).

Його серце пов'язане з Україною не тільки кроками дитинства, красою української землі (*цінність природи*), а й відданістю їй:

*Коли б знайшов я десь тебе достойний дар,
Його б оддав, не гаячись хвилини.
Квіток Софіївки я бачив тишиний чар,
Блукав квітчастими ланами України ...*

Ціннісний підхід упроваджуємо шляхом порівняння життя письменника і його твору: біографія – твір, цінності життя – цінності творчості, кредо митця – життєве гасло персонажа тощо.

Ю. Словацький вивчав українську історію, захоплювався історією Запорозької Січі, у багатьох своїх творах оспівував дух українців, волю до життя, подвиги українського народу (1826 р. перший друкований твір «Українська дума», «Пісня козацької дівчини», «Мазепа», «О мій народ», «Змій») і вірив «...Україна ще колись воскресне» (*цінність України*). Про те, що Україна наскрізно пронизує серце і душу митця, свідчить його переконання «в українських думках „душа поляків“: глибокі за змістом щирі українські пісні та думи, сміливі та вільні у своїх діях гетьмани та козаки надихають польських патріотів та митців Річі Посполитої. У творах Словацького „Україна фантастична, а її народ піднесено героїзований”» [23], «вона є реальною, але водночас — міфічною, казковою країною» [21]. Цей настрої поет черпав з українського фольклору та героїчної історії українського народу.

Загартовується воля митця – поет-романтик стає *поетом-патріотом*. Змінюється і його герой – сентиментальний в «Українській думі» персонаж стає *волелюбним війовничим* месником-патріотом. Д. Павличко порівнював український патріотизм Словацького з патріотизмом Шевченка: «Йдеться тут не стільки про схожість образів, метафор на тему воскресіння народного духу, а насамперед про релігійне, нездоланне переконання обох поетів у тому, що невмирущість нації походить із її страждань і непокори. ... Своєю нещасливою, та водночас героїчною, катованою, вбиваною, проте й воскресаючою душею Україна найкраще відповідала характерові поета, його похмурій уяві та невичерпній міфотворчій фантазії» [22].

Незалежність, свобода і національно-визвольний рух – тематика творів Ю. Словацького. Герой його творів – патріот, незламний і волелюбний борець («Беньовський», «Вацлав», «Година роздумів», «Кулик»). Поет вірив у народ і у майбутнє рідної Польщі («О, мій народ», «Віват, познанці!»): «І тоді, коли не буде в світі жодного

поляка, і тоді помру у битві за вітчизну, рідну Польщу». Це громадянська позиція, відданість та готовність на самопожертву. Саме такими поет змальовує своїх відомих і невідомих героїв-патріотів («Кулик», «Дума про Вацлава Жевуського», «Похорон капітана Мейзнера»).

Віра у переможну визвольну боротьбу рідної Польщі пронизує роздуми поета про власну долю і сенс життя, зміцнює його незламний дух. У вересні 1831 р. Юліуш Словацький був вимушений емігрувати (Німеччина, Англія, Франція, Швейцарія, Італія, Греція тощо). Поет сприймає національні символи та образи інших народів з позиції їхнього співвіднесення з образом та історією рідної Польщі. Саме так мали б прочитувати твори зарубіжних письменників українські учні-читачі. Юліуш Словацький наочно демонструє творчу працю національної свідомості: прикутий Прометей у «Гробниці Агамемнона» – Польща; народ і його важка праця у «Розмові з пірамідами» – польські традиції та культура, невтомна праця поета. «Тягар неволі» від поневолення рідного народу, вимушеної політичної еміграції, хвороби автор проживає фізично, психологічно, творчо.

Урок літератури – це система цінностей і діалог. Як зацікавити учня творчістю Юліуша Словацького? На нашу думку, учителю-філологу доречно зробити акцент на постаті митця, його духовному зв'язку з Україною, світоглядних цінностях громадянина-патріота та ціннісній побудові заняття. Спрямованість особистості (її ідеали, потреби, інтереси, переконання) та ціннісно-зорієнтована діяльність – важливі чинники формування її цінностей, тому важливо навчити учнів виявляти світоглядні цінності-ідеали і переконання письменника, його персонажів, порівнювати їх, зіставляти з власними цінностями.

Наведемо приклад компетентнісного уроку літератури з формування ціннісного ставлення учнів до Батьківщини (джерела у конспекті заняття – ресурси до проведення уроку за технологією змішаного навчання).

Урок цінностей. Тема: «Чин народу – не забава ... то заслуга».

Мета: формуємо компетентності спілкування державною мовою (*цінність держави, української мови*), уміння вчитися впродовж життя (*цінність освіти та знань*), соціальну та громадянську компетентності (*цінність держави, демократичні цінності, закон і обов'язок, цінність бути частиною суспільства, цінність спілкування та взаємодії з іншими людьми*), обізнаність та самовираження у сфері культури (*цінність культури, традицій, мистецтва, творчості*).

Тип уроку: урок формування компетентностей.

Форма заняття: урок-дослідження.

Технологія проведення: змішане навчання.

Обладнання: Біографія Ю. Словацького; Олена Пчілка «Юліуш Словацький» [<http://mjsk.te.ua/uk/slovatskij-v-ukrayini/doslidzhennja-statti/94-julius-slovatskij>]; Юліуш Словацький: поезії та сонети («Гімн», «Мати до сина», «Ода вольності» тощо), аудіозапис «Відповідь авторові «Псалмів майбутності». Переклад Д. Павличка. Читає В. Білоцерківський [<https://soundcloud.com/basil-bucolic/yulush-slovatskiy-vdpovd-avtorov-psalmv-maybutnogo>]; тощо).

Вступне слово вчителя.

Історію творять особистості. У давніх письменах і літописах такими постатями виступають імператори, вожді, полководці й воєначальники. Народ розглядається як натовп. Проте без підтримки народу жодна перемога була б неможливою.

Продовжіть думку: Народ – це... (населення країни, її жителі / мешканці, люди, громадяни, спільнота...).

Працюємо з словниками: народ –

- спільнота громадян однієї країни, носій суверенітету та єдине джерело влади в державі; ... сукупність громадян держави, незалежно від етнічного складу, то під «нацією» – сукупність людей, пов'язаних спільною національною ідентичністю, мовою [*Енциклопедія Сучасної України* https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71245];

- населення держави, жителі країни; форма національної та етнічної єдності; трудящі, більшість населення країни. Поняття «народ» (і на цьому досить важливо наголосити) щільно корелюється із поняттям «країна», у той час як поняття «населення» – із поняттям «територія» [Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. с.174. <http://sum.in.ua/s/narod>];

- складається на основі одного або кількох етносів; ... (народ) об'єднують спільність історичної долі, економічні, соціальні, політичні, духовно-культурні, може й релігійні потреби та інтереси, загальна мова міжетнічного спілкування і погляди на майбутнє [Українська етносоціологія https://pidru4niki.com/73840/sotsiologiya/ponyattya_narod].

Давні легенди та пісні змальовують героїв, які в художній узагальненій формі втілюють найкращі риси свого народу. Тема уроку – слова Юліуша Словацького «Чин народу – не забава ... то заслуга» (Відповідь на «Псалми майбутності»). Учні слухають уривок поеми (аудіозапис). Наша мета – дослідити цінності життя Юліуша

Словацького, порівняти його громадянську позицію, цінності у його творах із власними цінностями, удосконалимо наші вміння спілкуватися та працювати з різними джерелами інформації.

Яким є український народ? (героїчний, незламний, сильний, єдиний, талановитий, працьовитий, співучий тощо). З козацьких часів «мужність – це наша національна риса характеру. Сьогодні весь світ бачить це й захоплюється героїзмом українців. Ми – народ найкращих захисників. Український народ – це люди, які не шкодують себе заради інших» [4].

Завдання учням: Назвіть спільнокореневі слова до слова «народ» (народитись, народність, родовід, родина, рід).

Отже, бути частиною народу як етнічної, територіальної, політичної, культурної та духовної єдності – це дарунок, який потрібно не тільки цінувати, а й заслужити. Національні цінності об'єднують народ у націю (менталітет, національна історія, національна ідея, національні цінності: держава, герб, гімн, державна мова, культура, збереження автентичності тощо). Цінності – це найважливіше, заради чого живе людина (витрачає час і здоров'я), основа її моральності, її життєвого вибору, щоденної діяльності.

Завдання учням: за 2–3 хвилини підготувати коротке особисте резюме на 3–4 речення – презентативне (я – українець, найбільше ціную...); хронологічне (як формувалися / змінювалися власні цінності; хто / що впливало), функціональне (окреслити головні принципи життя, якими послуговуюсь щодня: досвід та досягнення) або комбіноване. (3–4 учнів зачитують свої роботи.)

Завдання учням: Порівняйте свої особистісні цінності і національні цінності українців. Над чим нам ще варто кожному попрацювати? (Кожен громадянин України має добре знати національну історію, бережливо ставитися до чистоти української мови, оберігати та примножувати національну культуру тощо).

Завдання учням: А якими були родинні цінності Юліуша Словацького, де і як він зростав? Робота в групах (3 хв): одна група учнів опрацьовує онлайн матеріали біографії Ю. Словацького (<https://www.ukrlib.com.ua/bio-zl/printit.php?tid=5974>); друга опрацьовує відомості про митця Олени Пчілки (музей Юліуша Словацького <http://mjsk.te.ua/uk/slovatskij-v-ukrayini/doslidzhennja-statti/94-juliush-slovatskij>). Обмін результатами роботи: групи озвучують свої напрацювання (1 – поезія, освіта, саморозвиток (вивчає іноземні мови), слово матері, незалежність Польщі, творчість, читання, опера, боротьба (повстанські пісні, «Кордіан»);

2 – освіта, література, рідний край, традиції, віра, творчість), формуємо перелік цінностей («Дерево рішень»).

Спільна робота над віршем Ю. Словацького «Мати до сина» (Кременець, 1829) – виразне читання, розпізнавання у тексті життєвих цінностей: *батьківщина, рідні, дім, світ дитинства, батьки, здоров'я, Бог, честь*.

На дошці наповнюємо аксіосферу Ю. Словацького і впродовж заняття її доповнюємо (Табл. 1).

Таблиця 1

Цінності Ю. Словацького

поет	громадянин	патріот
цінність слова, творчість, мистецтво літератури, читання, поезія	Україна – Польща життя, віра в Бога, родина, дім, батьки, польська історія і культура, природа, здоров'я, честь, розум, знання, саморозвиток, освіта, знання мов, історія українського козацтва, повага до прав людини, цінність людського життя, пізнання, опера, світ дитинства ...	батьківщина, держава, свобода, віра у незалежність Польщі, стійкість духу, боротьба, гідність, солідарність

Слово вчителя. Цінності освіти, культури, читання були прищеплені в родині і все життя Юліуш наповнював цей багаж новими мовами, дослідженнями історії та мистецтв у різних країнах світу. Світоглядні цінності поета проглядаються у його творчості. Юліуш Словацький визначає приналежність до народу – «*знати, хто ти, звідки, де ти*». Що це означає? (Учні коментують: знати національну історію і культуру, свій край і родовід, пишатися своїм корінням і країною). Ю. Словацький добре знав історію свого народу, активно її досліджував і щоденно виборював свободу Польщі через поетичне слово. Походження поета, його світогляд і творчість поєднують Україну і Польщу.

Завдання: наведіть приклади спільних сторінок історії, історико-культурні паралелі Україна-Польща («Що українці знають про спільне минуле Польщі та України та як вони до нього ставляться? 1. Конфлікт козацтва з Першою Річчю Посполитою. 2. Боротьба та спроби співпраці в період 1918–1921 років. 3. Трагедія на Волині та у

Східній Галичині в період 1943–1944 років, а також акція «Вісла» в 1947 році. 4. Репресії, які зазнали обидва народи від СРСР та Третього Рейху, а також боротьба проти цих окупантів. 5. Допомога Польщі Україні в період після 1991 року» [Українці про історію, культуру та польсько-українські відносини 01.06.2017 https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraincy_ob_istorii_kulture_i_polsko-ukrainskih_otnosheniyah.html]. 6. Допомога Польщі у боротьбі проти російської агресії 2022 року (Відомості про спільне між Україною та Польщею в історії: Енциклопедія історії України <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>; мистецтві «на основі угод на рівні воєводства та районів, міст-партнерів, установ культури, мистецьких установ, музеїв (зокрема Інститут Адама Міцкевича, Національний інститут польської культурної спадщини за кордоном «Полоніка», Національний Центр Культури, Інститут книги тощо)» [Сайт Республіки Польща <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/ukraine>].

А тоді, за життя Ю. Словацького, Волинь, Поділля, Київщина були під впливом польської культури, мовою освіти та інтелектуального життя аж до 30-х рр. ХІХ ст. була польська. Одразу після поразки польського повстання 1830–1831 рр. стрімко стала зростати політика русифікації.

Завдання: дослідіть у тексті Ю. Словацького «Ода вольності» (1830) значення таких понять, як *свобода, справедливість, єдність*. (Текст «Ода вольності» у перекладі Миколи Бажана <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=4009>); зверніть увагу на цифри-позначки наприкінці тексту, які пояснюють невідомі символи і образи.

• Чому у творі поет описує світ як могилу, тьму бездонну, де «зросло дерево неволі» (Народ без свободи – це не тільки позбавлений волі, а й будь-яких прав: «Хіба знущання з людських прав до помсти не волає?»).

• З чим поет порівнює свободу? (Митець асоціює свободу зі *справедливістю – святинею прав* (її «несуть численні покоління»), *даром* (що належить кожній країні), *волелюбним птахом* («свобода, як орел, летить до всіх країн»), *Божою ласкою, щастям* (щасливий народ, який має волю).

• Як народжуються національні герої? (Вибороти та захистити свободу непросто, у боротьбі за неї виживе не кожний, адже «люті хвили» та «вир розгойданих валів» навіки поглине багатьох. Герой – це «сміливий юнак», який сказав собі та іншим: «Я є життя владар!»).

• Чи достатньо для здобуття свободи одного героя, чому автор звертається до багатьох і закликає «зводьте ж світлі чола», «у даль морську рушайте, смілі!», «вперед спрямовуйте кермо»? (Думка свободи «зродила сотні», сміливість і єдність мають поєднати весь народ).

• Чому твір названо «Ода вольності»? (Ода – жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття щодо важливих історичних подій, історичних осіб).

Слово вчителя. Історична справедливість мати свободу потребує сміливості й активності кожного громадянина («Відповіді на «Псалми майбутності», «Вацлав») – глибоке переконання і громадянська позиція Ю. Словацького. Поет зазначає, що *громадянин-патріот* має бути мужнім і готовим боротися («на багнети», «до ворога лицем»), надихати і «боронити всіх щомога». Чому національно-визвольне повстання у Варшаві (1830–1831 рр.) зазнало поразки? Історія нам розповість.

Історична довідка. Між повстанцями не було єдності, вони мали різні політичні переконання: «Їхня революційна частина, об'єднана навколо «Патріотичного товариства», виступала за продовження боротьби, щоб здобути повну незалежність і провести соціальні реформи в Польщі; консервативна – прагнула до угоди з царизмом за умови додержання ним конституції 1815 р. Незрілість польської буржуазії зумовила гегемонію шляхти у повстанні. 23 листопада (5 грудня) 1830 р. генерал Ю. Хлопицький став головнокомандувачем повсталих військ, а польський сейм оголосив його диктатором. Як представник аристократичних кіл, він заборонив діяльність «Патріотичного товариства». Однак диктатура існувала недовго. Хлопицький вважав повстання безнадійною справою і 5(17) січня 1831 р. подав у відставку. ...У ці дні народився знаменитий лозунг польських демократів, звернений до населення правобережної України: «За нашу і вашу свободу!» (Ідіть, скажіть вашим землякам, що настала година визволення з неволі. Поспішайте з нами нести їм поміч, щоб повставали. До зброї! До бою, браття!)» [5, с. 91]. Чому українці не підтримали повстання поляків? Зрозуміло, що поляки обстоювали власну незалежність і водночас «збереження кріпосного права та привілеїв шляхти, що не влаштувало українське селянство, до того ж землі Правобережжя не отримували автономії, а входили до складу Польської держави, в чому не була зацікавлена місцева українська еліта» [1, с. 215].

Повстання у Варшаві зазнало поразки, але стало поштовхом до пробудження інших народів. Ідея визвольної боротьби зародилась у серцях тисячі і тисяч людей, проросла патріотичною поезією у творчості митців:

*Йти, хоча б і на багнети,
Йти – до ворога лицем.
Просто йти не манівцем.
Знати, хто ти, звідки, де ти.
Йти сміливим кроком Бога
По дорозі смутку й втрати,
Чаром Божим надихати
Й боронити всіх щомога.
Бути духом на низах –*

Значить, бути в небесах! (Уривок «Відповідь на «Псалми майбутності» Ю. Словацького <http://surl.li/dbdq1>).

Формула «мати незалежність» сформульована поетом-патріотом в останніх двох строфах – воля духу на дорозі смутку і втрат.

Завдання учням: Опрацюйте кейс завдань за твором Ю. Словацького «Гімн».

1. Нагадайте (тезово) про зв'язки Ю. Словацького з Україною.
2. Знайдіть інформацію про гімн як жанр.
3. Прочитайте твір Ю. Словацького «Гімн» (тексти на партах учнів). Поясніть, чому автор звертається до Богородиці і що саме Вона має важливого занести до Божого трону?
4. Як у творі відображено боротьбу добра і зла?
5. Як змінюється настрої у тексті твору?
6. Хто у творі виборює свободу?
7. Що дає віру поетові?
8. Від чого застерігає поет?
9. Чи можемо ми говорити про сучасність твору Ю. Словацького «Гімн»?

Орієнтовні відповіді. 1. Ю. Словацький народився у м. Кременець, вивчав історію України, вірив у її незалежність, писав про І. Мазепу тощо. 2. Мета жанру – урочисте оспівування подій, людей, речей, ідей (Енциклопедія сучасної України https://esu.com.ua/search_articles.php?id=30175). 3. Богородиця знаходиться найближче до Бога і точно її дарунок буде прийнято. Цей дарунок – спів свободи: пісня батьків, вільного народу; це голос віри і

смівості, що проростає патріотизмом (лицарством) у кожному серці. 4. Автор використовує антитезу «день–ніч»: зло – це імперія двоголового орла («ніч була», «у кігтях тримав окуви»); день – це «світло від сонця свободи» (незалежність, воля, нескореність, права і можливості), «мідь загриміла» (спротив, повстання), «вільні народи», «хрести святинь» (віра, воля, історія народу), птах заховався (вчікує, збирається з силами). 5. Динаміка твору: «ніч – світло сонця – заклик-застереження». Автор застерігає: «Не дайте притулку орлові, бо впаде на ваш край руїна із корон поржавілих од крові» (захищайте незалежність). Поет закликає «До зброї!» 6. Свободу у творі Ю. Словацького виборює народ: «розриває кайдани» і «Воскресає з неволі». 7. Віру у незалежність авторові дає «любов до рідного волинського краю» [17], героїчне минуле визвольних змагань поляків та українців, віра в Божу справедливість. 8. Поет застерігає – «окривавлений птах відпочине» і як поранений звір стане ще більш небезпечним. 9. Про сучасність твору Ю. Словацького «Гімн» свідчать паралелі з російською агресією 2014–2022 рр., яка принесла війну, руїни, смерть мирного населення, геноцид українців і порушення міжнародних законів та прав людей. І доки світ вагається, українцям – йти на бій, стояти за свою землю. Застереження поета актуальне для будь-якої країни світу, яка ще не прийняла рішення щодо визнання тероризмом дій країни-агресора:

*Не дайте притулку орлові,
Бо впаде на ваш край руїна
Із корон, поржавілих од крові!
Вам хилитись, нам – на бій!
Нам – стоять на власних силах,
Жити на землі своїй.
Спати – у своїх могилах.
До зброї, браття! До зброї!
То народ розриває кайдани
Воскресає з неволі («Гімн», переклад Д. Павличка).*

Слово вчителя. «Гімн» поета розпочинається зверненням до Богородиці. Ним же і завершується. Такий повтор має на меті привернути увагу – до значущості перемоги, важливості звернення до єдиної надії задля порятунку («стоять на власних силах»), це голос віри, смівості і патріотизму.

Ю. Словацький близький українцям не тільки походженням і вірою у майбутнє України, а й єдністю віри і прагненням до істини, знань і творчості, загальнолюдського і глибоко особистісного стану душі. Висока віра і духовність, прагнення знань і розвитку сприяли його самопізнанню та сміливості бути собою і ставати кращим громадянином і поетом.

Урок завершується рефлексією: Хто ти? Який ти? Що корисного набув на уроці і що запозичиш для свого життя з життєвого досвіду і творчості Юліуша Словацького?

Домашнє завдання: підготувати публічний виступ (репортаж журналіста) на тему «Бути частиною народу – то заслуга» або написати твір-мініатюру «Дорогою честі та гідності» (за творами Ю. Словацького).

Чи може бути читачем той, хто не цінує книгу і читання? Чи може бути письменником той, хто не цінує слово, творчість, літературу як мистецтво? Чи може бути патріотом той, хто не цінує рідний дім, свій народ і країну? Ні.

Щоб впроваджувати ціннісний підхід до навчання, важливо проводити *уроки формування цінностей та ціннісного ставлення*. Варто донести до учнів думку, що система цінностей особистості – це основа стереотипів її мислення і шкали оцінювання світу, життя суспільства, людей та їхніх вчинків. Особистісна система цінностей тісно пов'язана з життєвим досвідом людини, її прагненнями, почуттями, свідомістю і підсвідомим. Водночас аксіосфера кожної людини так чи інакше пов'язана з загальнолюдськими, національними, релігійними, професійними цінностями. Шкала цінностей кожної людини залежить від багатьох факторів (національний менталітет, рівень ставлення до національної культури, національної мови, вплив суспільно-політичних подій, умови життя і соціального оточення, система освіти та виховання, традиції і уподобання батьків, спосіб життя, рівень моральності (знання та дотримання засад совісті, честі, справедливості, добра, свободи, відповідальності, істини, самоцінності людини, щастя, смислу життя тощо)). Світоглядні цінності як письменника, так і учня-читача зчитуються у мисленні, мовленні, вчинках.

Сприйняття творів літератури передбачає декодування цінностей та міжкультурну взаємодію: читання та аналіз творів різних національних ціннісних систем і різних концепцій світу, пошук паралелей з рідною літературою і історією, розпізнавання цінностей (національні, соціальні, особистісні; матеріальні, духовні; життєві,

етичні, навчальні тощо), порівняння національних цінностей українців та інших народів, усвідомлення себе носіями національних цінностей свого народу, емоційне «проживання» гордості за свою землю, розуміння відмінності знань і переконань.

Ціннісне вивчення творів зарубіжних письменників передбачає розпізнавання цінностей митця та його персонажів, критичне мислення та відшліфування власних цінностей: «порівнюючи себе і наш народ з іншими – вчимося любити Україну; читаючи твори та біографії зарубіжних письменників, думаємо про любов до нашого народу, проводимо паралелі з творами українських митців; через мистецтво слова пізнаємо весь світ та інші народи, щоби стати кращими» [19].

Ціннісна складова має пронизувати кожен урок наскрізно (тема, мета, завдання, форма проведення, зміст навчальних ситуацій, цінності письменника, його персонажів, ціннісне ставлення учнів). Урок зарубіжної літератури – діалог (читача з поетом, з перекладачем, іншими читачами щодо проблематики твору і сучасного його прочитання): «Мова відображає цінності, взаємодіє з унікальними для кожної культури ментальними уявленнями, порівняльний аналіз вербалізованих ціннісних концептів у різних мовах має на меті виявити різноманітні нюанси в даному випадку та показати контрастну карту ціннісних шкал як платформу для вивчення людських цінностей з міжкультурної точки зору»... [15, с. 12]. Учитель може провести урок діалогу культур, урок-дослідження мистецтва слова («Слова – полова, але огонь в одежі слова – безсмертна, чудотворна фея, правдива іскра Прометея» І. Франко). Це може бути урок-образ або урок-знайомство.

Орієнтовний план уроку-образу:

1. Мотивація – моделювання образу персонажа (з картинок, символів, слів, мозаїка, пазли).

2. Цілепокладання – з'ясувати зміст поняття «образ» та його значення у художній літературі.

3. Набуття компетентностей – пошук інформації та підготовка повідомлення / презентації епохи або країни (образ часу, суспільного життя, народу), моделювання образу письменника (візуального, світоглядного, творчого); робота з підручником, читання і аналіз твору письменника. Образ природи (рідного краю) у творах поета.

4. Розвиток та застосування компетентностей – робота над характеристикою ліричного героя (компоненти образу: одиничне – певна людина, її портрет, вчинки; загальне – типове для цього часу,

народу, класу; особливе – своєрідність особистості), виявлення авторської позиції у творі.

5. Рефлексія – бесіда / колаж «образ уроку» (образ сучасного читача).

Важливою на уроці літератури є візуалізація. Роботу з портретом митця можна організувати у різний спосіб:

– детально розглянути найкращий, на нашу думку, портрет Юліуша Словацького – малюнок Владислава Барвіцького (Wł. Barwicki, Вікісховище, джерело: Juliusz Słowacki portrait from CBN Polona): рішучий погляд сміливого борця, вольового, нескореного, з вірою у перемогу, з розумінням важких битв і перепон; образ передає загартований дух свободи поглядом, мімікою, виділеними витонченими скулами обличчя, нестримним буянням брів та некерованим пасмом волосся;

– опрацювати портретні зображення поета у фондах літературно-меморіального музею м. Кременець (у колекції виконані у різних техніках портрети Ю. Словацького: зворушливий образ дитини, юнака-студента і зрілого борця в еміграції розкривають життєвий шлях та світоглядне становлення цієї особистості);

– самостійно знайти портрети Ю. Словацького, обрати один з них і підготувати словесний портрет поета.

Працюємо над образом письменника:

- Чи змінювалися світоглядні цінності поета впродовж життя?
- Як корелюють образ митця та його персонажів?
- Що можемо сказати про ліричного героя у творах поета?

Юліуш Словацький

Особистість	освічений, віруючий, чесний, порядний, високодуховний, вольовий, працьовитий, ввічливий, співчутливий, закоханий в українські народні пісні, читання і літературу, дослідник героїчного в історії Польщі і України, філософ і правдолюб тощо
Громадянин і Митець	польський поет і драматург, представник дрібношляхетського прошарку населення, свідомий громадянин, автор повстанських пісень, патріотичних і громадянських за тематикою поезій і

	драм, заборонений до друку за свої прогресивні погляди тощо
Патріот Націоналіст	борець за волю і незалежність Польщі, учасник польського повстання 1830–1831 рр., нескорений, «неблагодійний» для влади, захисник польської культури, знавець польської історії та історії козацтва...

Світоглядні цінності митця гармонійні і на рівні суджень, і на рівні його вчинків. Детальніше цінності письменника розкривають його листи.

Аксіосфера Ю. Словацького має тісний зв'язок із його волею, свідомістю, переживаннями, родиною, життям в Україні–Польщі і за кордоном, освітою, буттям революціонера й емігранта, який поетичним словом надихав співвітчизників і наближав «світанок свободи». Він не тільки борець за волю і незалежність Польщі, а й визнає національну самобутність України, право її народу на власну державу.

Щоб зацікавити образом поета, педагогу не тільки доцільно організувати роботу над його цінностями, а й допомогти учням з'ясувати їхню здатність змінюватися впродовж життя – особистісне зростання, фактори впливу і причини цих змін на етапах життя (дитинство, митець-початківець, зрілий письменник).

Почати можна з поетичних рядків поета:

Дайте хоч брилу, і постать людини,

Вільної духом, поставте на брилі, –

Зараз же я покажу вам увіч,

Що в тої постаті – двоє облич («Дайте землі мені смужку єдину»)

Проблемне питання. Про які обличчя говорить митець?

Це відмінність між словом (думкою) і вчинком, образом і реальністю, теорією і практикою... Важливо звернути увагу здобувачів освіти на характерну особливість творчості Ю. Словацького – інтерес до особистості громадянина, його думок і почуттів у хвилини розпачу, трагедії, особистісного вибору. У стані стресу людина виявляє своє справжнє обличчя («підсвідоме не обманює»). Як виявити справжнє у свідомості митця в умовах освітнього процесу? Доцільно звернутися до порівняльного аналізу тез

і вчинків, до епістолярної спадщини (листи матері). На нашу думку, недостатньо говорити про цінності і переконання і їх роль у житті людини, набагато важливіше навчити виявляти їх – це формує критичне сприйняття прочитаного, сприяє літературному розвитку учня, соціалізує й удосконалює його особистісно: це життєво корисний досвід – вміння бачити сутність людини (увага до кожної особистості, її життя, висловлювань, вчинків); мотивація переглянути власні цінності; це мотиватор пошуку інформації та читання.

Які завдання варто пропонувати учням? Доцільними вважаємо такі:

- Підготуйте розповідь про історію життя та витоки творчості письменника.

- Запросіть у музей (творчий кабінет) Юліуша Словацького.

- Обґрунтуйте авторський вибір тематики творів.

- Підготуйте біографічну довідку Ю. Словацького – патріота, громадянина, митця.

- Вибудуйте систему цінностей поета (його поглядів на життя, суспільство, мистецтво).

- Напишіть повідомлення на тему «Як життєві випробування загартовують характер» (за життєписом та творами Ю. Словацького).

- Проведіть дослідження за однією з тем: «Образ патріота-борця у ліриці Ю. Словацького», «Образ Бога у творах Юліуша Словацького», «Образно-асоціативне зображення щастя у поезії Ю. Словацького».

Кожне із завдань передбачає різні види пізнавальної активності учня: читання, пошук, дослідження, складання плану, конспектування, систематизація, порівняльний аналіз, підбір фактів та цитат, словесне малювання, підготовка повідомлення, характеристики або портрету митця.

Наведемо приклади портретних характеристик Юліуша Словацького, які можна використати на уроці на етапах знайомства з митцем або підсумків (само- і взаємоперевірка результатів роботи):

Особистісний портрет Ю. Словацького: «славетний поет», недостатньо визнаний за життя («зоставили в більшому затінку Словацького, ніж би то було повинно бути» Олена Пчілка [17]), романтик у душі – зростав на щедрій на красу та героїчну історію українській землі; з дрібношляхетської родини, у якій перемішалася українська й польська кров; надзвичайно грамотний і духовно багатий (родина як осередок польської культури, традицій, творчості й духу просвітництва), закоханий у життя і мистецтво. Вольовий, сильний і сміливий характером він приєднався до революціонерів у Варшаві,

надихав борців рішучим поетичним словом – відданий син і громадянин-патріот Польщі.

Творчий портрет митця. Юліуш Словацький – талановитий поет і драматург, недостатньо визнаний за життя (митець у «тіні Міцкевича»), заборонений до друку за прогресивні патріотичні погляди. Писав поезії, поеми і драми. Найвідоміші його твори – це поезії «Ода вольності» (1829), «Гімн» (1830), поеми «Змій» (1832), «Вацлав» (1838), «Срібний сон Саломеї» (1843), «Беньовський» (1844), драми «Мазепа» (1839), «Балладина» (1834), «Марія Стюард» та інші. Тематика творів Юліуша Словацького – вільна і незалежна Польща, боротьба за свободу, сильні духом постаті, туга за батьківщиною, українська природа та визвольний рух українців. Україна, його первинна Батьківщина, від народження була для нього втіленням волі (свободи і сили духу). Митець розкриває її то як знищену і мертву («Моя вітчизно давня! Я стою в твій смертний лик вчарований без тям. ... Мов журавель в руках своїх тримаю своє камінне серце, о, мій краю...»), з другого боку свято вірить у її невмирущість. Герої його творів (відомі історичні постаті та невідомі громадяни-патріоти) – незламні й волелюбні борці за свою землю. Україна (козацька земля, насичена духом волі і нескореності) займає важливе місце в поетичній свідомості Ю. Словацького. Дві Батьківщини, дві душі поєдналися у серці Словацького: «Одну в тобі, а над тобою другу – дві пісні чую, і хотів би я з'єднати їх в одну ясну потугу...». Щиро, емоційно і поетично митець розкриває спільну історію і боротьбу українського та польського народів, трагедію непорозумінь і пророчу важливість об'єднання та прощення. Стиль митця – це «розгорнуті метафори, ускладнені і вибагливі образи, несподівані асоціації, складні конструкції фраз», «нестримний потік образів, барв і звуків», «надзвичайне ритміко-мелодійне багатство творів» [3]. У семантичній побудові образу борця і батьківщини поет використовує зіставлення, паралелізм, символіку, психологізм, звукові й зорові асоціації, екзистенційність в умовах екстремальності – страх, рішучість, боротьба, страждання, відчай, смерть, мужність. Творчість Ю. Словацького була добре відома не тільки у мистецьких колах, її багато перекладали (М. Бажан, І. Верхратський, І. Глинський, М. Зеров, Олена Пчілка, М. Рильський, М. Старицький, Борис Тен, Г. Кочур, Є. Дроб'язко, І. Драч, В. Коптілов, Д. Павличко, І. Світличний та інші).

Творча довідка. За своє недовге життя Словацький так і не побачив жодної своєї драми на театральній сцені: «У царській Росії

твори Словацького були заборонені цензурою до 1862 р. Прем'єра «Мазепи» відбулася у 1847 р. угорською мовою в Будапешті. У Польщі «Мазепу» поставили у Кракові 1851 р. Тільки після 1860 р., коли у Лейпцигу побачило світ 4-томне зібрання творів Словацького, творчість поета поступово здобула визнання і на польській сцені: на межі XIX–XX ст. були поставлені «Марія Стюарт», «Кордіан», «Горштинський», «Фантазій», «Баладина» [26, с. 77]. Композитор і диригент Г. Ярецький у Львові за творами Юліуша Словацького склав опери «Мазепа» (прем'єра відбулася 1876 р. у м. Львів) та тричастинну кантату для хору і оркестру «Українська дума» [там само].

На етапі підготовки до занять педагогу важливо самому розібратися і вміло донести думку учням-дослідникам про *національний менталітет* та *ознаки національної ідентичності*: історична територія (рідний край); спільні міфи та історична пам'ять; спільна культура; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; спільна економіка у межах національної території. За життя Ю. Словацького рідна йому Волинь (нині Тернопільщина) була під подвійним пригніченням російської імперії і польської шляхти, до якої належав і поет. Він відчував цю провину і водночас сприймав «Україну як національно окремішню частину російської імперії, як пригнічену козацьку державу» [22]. Це пояснює польсько-українську нерозривність душі, дум і творчості митця, його віру у вільну Україну («Україна із могили встане!» («Вацлав»)).

Видатній український педагог Василь Сухомлинський вважав, що школа має плекати в серці дитини три любові: культ матері, рідної мови і рідної землі. Творчість Юліуша Словацького може проілюструвати усі три.

Ціннісний підхід у навчанні передбачає розширення знань здобувачів освіти про цінності, їх сутність, заглиблення у вчинкові і мовні прояви цінностей особистості. Для цього важливо під час навчального процесу впроваджувати діалог, проблемні запитання, ситуації морального вибору, порівняння власних цінностей із загальнолюдськими та національними, з цінностями письменника. Тому на занятті варто організувати *пошук зв'язків* між епохою, типом культури, способом мислення митця та його твором (проекція загальнолюдських цінностей на біографію письменника та його твір, *діалог культур* (національні цінності українців та представника іншої країни), *діалог цінностей* (автора і читача) [19, с. 58–59].

Доречно пропонувати *підказки-орієнтири*: загальнолюдські

(життєві, універсальні) – життя, здоров'я, безпека, мир, дім, родина, освіта, робота тощо; демократичні – суверенність, народовладдя, незалежність, демократизм, патріотизм, національна гідність, конституціоналізм, історична пам'ять, свобода слова, совісті, прагнення єдності, права і обов'язки; суспільні – норми і правила співіснування і спілкування, колективізм, толерантність, уявлення про успішну особистість, статус у суспільстві; ідеальні (моральні) – уявлення про добро і зло, свободу і справедливість, правду і істину, мету і щастя, сенс життя і смерті тощо; особистісні.

Корисним для здобувачів освіти буде дослідження проблеми вічних / духовних / моральних цінностей.

Державний стандарт базової середньої освіти спрямовує сучасного вчителя літератури на «формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови <...> для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей» [6]. Тому неабиякого значення набуває не тільки зміст, з яким працюють юні читачі, а і форма проведення заняття: урок патріотизму, урок національної гідності, урок бережливого ставлення до мови, урок-подяка рідній землі, урок-діалог культур тощо.

Пропонуємо *алгоритм моделювання ціннісного змісту та форми уроку*:

- чітке визначення теми, мети і завдань уроку;
- окреслення кола ціннісних орієнтирів уроку;
- схематизація та моделювання системи зв'язків між ціннісними блоками заняття;

- виявлення спільного та визначення системоутворювального компоненту – ціннісної сполучної уроку (ключова цінність, наскрізна тема, домінанта, символ, вид діяльності тощо);

- змістове наповнення уроку (відбір цитат, ілюстрацій, завдань);
- вибір форми проведення заняття (урок-роздум, урок-дослідження, урок-дискусія, урок-творча майстерня, майстер-клас тощо);

- визначення стратегії побудови уроку (дослідницької, дискусійної, творчої), методів навчання (активні / інтерактивні, словесні, наочні, практичні тощо), видів роботи (фронтальні, групові, індивідуальні) та діяльності (читацька, інтерпретаційна, дослідницька, творча тощо);

- вкраплення ціннісних елементів форми в етапи уроку (мотивація, цілепокладання, завдання з формування та застосування компетентностей, рефлексія) та наведення логічних містків між ними.

Чітко продумана ідея, ціннісне наповнення змісту, продумані логічні взаємозв'язки теорії та практики, цінностей мистецтва і митця з цінностями світогляду та навчання учнів на занятті вибудовують єдину ціннісну систему – аксіосферу уроку [20].

Методичні рекомендації щодо підготовки уроку за творчістю Юліуша Словацького:

- мета: проаналізувати витоки національної свідомості Ю. Словацького, визначити його світоглядні цінності; формувати національну ментальність учнів, читацьку компетентність, розвивати навички критичного мислення та аналізу прочитаного; виховувати патріотизм, шанобливе ставлення до мови;

- завдання: з'ясувати фактори формування національної свідомості поета та його ставлення до України; виявити громадянську позицію Ю. Словацького та стилістичні особливості її зображення у його поезиці; виявити спільне у цінностях митця і національних цінностях українців; переконатися, що учні мають уявлення про загальнолюдські і національні цінності, вміють їх розпізнавати у висловлюваннях та вчинках (письменника, персонажа), знають власні цінності і вміють обґрунтувати свою позицію;

- тип уроку: формування громадянської компетентності;

- форма заняття: урок національної гідності (або урок українсько-польської єдності, урок-екскурсія, урок-дослідження тощо);

- компетентнісні завдання: дослідити (національні цінності польського народу, спільні сторінки українсько-польської історії, соціокультурні особливості життя на Волині на початку XIX ст., шлях митця від проб пера до загальновідомих творів); взяти інтерв'ю, порівняти патріотичну лексику Ю. Словацького і А. Міцкевича / Ю. Словацького і В. Стуса; пройти кроссенс «Шлях патріотичного вишколу», поетичний квест за творами Ю. Словацького тощо; скласти громадянський / літературний портрет Ю. Словацького, сенкан «Поетичне слово Словацького», наповнити схему / гроно «Цінності Ю. Словацького»; написати твір-роздум «Сучасність поетичних ідей Ю. Словацького».

Розуміння педагогом і його учнями основних етичних категорій (добра, зла, щастя, істини, правди, свободи, відповідальності, совісті, обов'язку) реалізуємо через роботу над їх семантичним значенням (з словниками), обговорення проблемного питання, творче читання,

творче письмо, замальовування прочитаного, порівняльний аналіз, обмін досвідом. Підсумкова бесіда дозволить максимально наблизитись до досконалого узагальнення.

Ціннісне вивчення літератури в школі передбачає з боку вчителя:

- знання і розуміння сутності цінностей, їхньої ролі у житті людини, в освіті (загальнолюдські, національні, суспільні, професійні, особистісні, мистецькі, цінності освіти та літератури; цінності-мета і цінності-засоби тощо);

- чітке розуміння мети і завдань ціннісного вивчення біографії письменника та художнього твору (цінність читання та інтересу до художньої літератури як мистецтва слова, яке в особливій формі розкриває цінність знань про всесвіт і його пізнання, людину та її життєвий досвід);

- вміння знайти, систематизувати та відібрати інформацію про особистість письменника відповідно до теми уроку, мети, віку школярів і ціннісного компонента заняття;

- вміння змоделювати компетентнісні завдання для учнів на виявлення ними цінностей у житті та світогляді письменника, його творі;

- вміння вбудувати ціннісний компонент заняття у логіку форми і структури уроку;

- вміння зацікавити учнів читанням, дослідницькою і пошуковою роботою;

- вміння ефективно використовувати сучасні інноваційні технології («дерево рішень», «хмара слів», інтерактивна панель тощо) у побудові аксіосфери письменника;

- високу моральність.

У результаті впровадження ціннісного підходу до вивчення літератури в школі буде забезпечено:

- набуття учнями базових знань про сутність цінностей та їх різновиди;

- переконання в цінності кожної особистості, її життя, загальнолюдських ідеалів, діяльності, творчості, конкретної епохи, іншомовної культури, естетичного у мистецтві, досконалості у творчості / професійній діяльності;

- набуття корисних вмінь на виявлення власних цінностей життя, світоглядних цінностей письменника на його шляху до самореалізації та визнання, порівняння з власними цінностями та прагненнями як мотиватор усвідомленого ставлення до свого життя і майбутньої

професії;

- набуття спеціальних умінь (інструментальні цінності читацької діяльності) з пошуку і відбору інформації про автора / його персонажів з позиції її ціннісного потенціалу, порівняльного аналізу (проголошених ідеалів і життєвої позиції, слова і вчинку);

- практичне відпрацювання моральності суджень про іншу людину і її життя (повідомлення про письменника, його характеристика, літературний / світоглядний портрет, життєсфера митця / персонажа, діалог, самооцінювання і взаємоконтроль під час аудиторних занять).

Таким чином, аксіологічний підхід до вивчення життя та творів письменника є стратегічним у реалізації компетентнісного підходу, адже забезпечує особистісну вмотивованість та спрямованість пізнавальної активності учнів на набуття ними ключових компетентностей та наскрізних умінь, виступає важливим елементом зв'язку теорії та практики: дозволяє, з одного боку, здобувачеві освіти опановувати навчальний матеріал з літератури і розвивати читацькі вміння, з іншого – особистісно удосконалюватись (вибудовувати власну систему цінностей). Вчити здобувачів освіти чітко розставляти ціннісні акценти у житті важливо, адже це не просто ціннісно-сміслово діяльність на занятті, а процес пізнання і самопізнання (власних цінностей і переконань, прагнень і їх реалізації), досвід міжособистісного спілкування та індивідуалізованого зв'язку з світом, толерантного ставлення до представників інших культур і поглядів, відкритості і безпеки. Перспективи аналізу проблеми полягають у корекції системи підготовки майбутніх учителів та навчально-методичного забезпечення уроку з урахуванням аксіологічної складової.

Література

1. Бойко О. Д. Історія України : підручник. 4-е вид. доп. Київ : Академвидав, 2012. 704 с.

2. Васильєва М. П. Теорія педагогічної деонтології. Харків : Нове слово, 2003. 216 с.

3. Вервес Г. Лірика Юліуша Словацького. Обласний літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького. 1969.

URL: <http://mjsk.te.ua/pl/slowacki-w-ukrainie/90-liruka-ylilusha-slovackogo>.

4. Виступ Президента Володимира Зеленського на врученні нагороди The Atlantic Council «За видатне лідерство», лауреатом якої став український народ.

URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-volodimira-zelenskogo-na-vruchenni-nagorod-74977>.

5. Галушка А. Повстання 1830–31 на Правобережній Україні. 2016. С. 87–105.

URL: https://www.academia.edu/40594789/Повстання_1830_31_на_Правобережній_Україні.

6. Державний стандарт базової середньої освіти. 2020.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.

7. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Київ : Основи, 1993. 126 с.

URL: <https://litlife.club/books/199822/read?page=13>.

8. Казьмірик С. М. Цінності та їх класифікація в аксіосфері людини. *Наукові праці. Педагогіка*. Вип. 197. Т. 209. С. 90–92.

9. Карпенко З. С. Ціннісні виміри індивідуальної свідомості. *Методологічні і теоретичні проблеми психології: хрестоматія* / упоряд. З. С. Карпенко, І. М. Гоян. Івано-Франківськ : Плай, 2000. 128 с.

10. Кралюк П. Юліуш Словацький: наш польський Гоголь. *Друг Читача*. 28.05.2009. URL: <https://vsiknygy.net.ua/review/966/>.

11. Кресіна І. О., Явір В. А. Народ. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020.

URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=71245.

12. Літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького м. Кременець URL: <https://tobm.org.ua/literaturno-memorialnyj-muzej-yuliussha-slovaczkiego/>.

13. Лист В. Липинського до Богдана Шемета, писаний у Райхенау 12 грудня 1925 р. у відповідь на поставлене питання. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. Київ : Генеза, 1996. С. 745–746.

14. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підручник. Київ : Вид. дім «Слово», 2010. 432 с.

15. Manakin V. Human values across languages and cultures. *Проблеми лінгвістичної семантики: IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція* (21 листопада 2019 року) : збірник матеріалів. Рівне : РДГУ, 2019. С. 11–14.

16. Ніколенко Л. М. Соціальна значущість ціннісних орієнтацій особистості у професійному становленні корекційного педагога. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». педагогічні науки. 2018. № 1 (15). С. 162–168.

URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/1/28.pdf>.

17. Олена Пчілка. Юліуш Словацький. *Ж-л «Рідний край»*, 5-й рік видання, Київ. 1910.

URL: <http://mjsk.te.ua/uk/slovatskij-v-ukrayini/doslidzhennja-statti/94-juliusz-slovatskij>.

18. Островська Г. Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі: монографія. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2017. 472 с.
19. Островська Г. Готовність учителя до формування національної ідентичності учнів на уроках зарубіжної літератури. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2020. Вип. 2. С. 57–64.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2020_2_10.
20. Островська Г. О. Аксиосфера уроку літератури. *Науковий огляд*. 2014. № 5(6). С. 109–115.
21. Павличко Д. Український патріотизм Юліуша Словацького. *День*. № 217–218. 2017. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinskyu-patriotyzm-yuliusha-slovackogo>.
22. Павличко Д. Український патріотизм Юліуша Словацького-2. Лекція, прочитана у Варшавському університеті під час вручення авторові звання «Honoris Causa». *День*. 2017. № 222–223. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ukrayinskyu-patriotyzm-yuliusha-slovackogo-2>.
23. Рильський М. Юліуш Словацький і Україна. URL: <http://mjsk.te.ua/pl/slowacki-w-ukrainie/doslidzhennja-statti/95-juliush-slovatskij-i-ukrayinska-poezija>.
24. Ромащенко Л. Митець і мистецтво в епістолярному дискурсі Юліуша Словацького. *Dialog dwóch kultur. Dialog dwóch kultur*. Rocznik X, Zeszyt 1. Річник X, Зошит 1. 1–8 weżeśnia 2015 roku. 1–8 вересня 2015 року. Warszawa, 2016. С. 65–72.
25. Словацький Ю. Зібрання творів : у 2 т. Т. 1: поезії, поеми, листи до матері, маловідомі переклади творів Ю. Словацького / заг. ред. Р. Лубківського. 2011. 480 с.
26. Сорокер Я. Л. Українська пісенність у музиці класиків: спроба дослідження : навч. посібн.; пер. та упоряд. В. Грабовського. Вінниця : Нова книга, 2012. 184 с.
27. Степаненко Н. Юліуш Словацький «яко чоловік і поет» у візії Олени Пчілки. *Рідний край*. 2012. №1 (26).
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stepanenko_Nina/Yuliush_Slovatskyi_iako_cholovik_i_poet_u_vizii_Oleny_Pchilky.pdf?PHPSESSID=1o3f00gtmq3n0pg3uo2gk83iv5.
28. Твори Ю. Словацького. URL: <https://www.britannica.com/biography/Juliusz-Slowacki-Polish-author>.
29. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.